

VUOSIKYMMENEN DIAGNOOSI

On aika rohkeaa sanoa esittävänsä kuvan 1990-luvusta tai käyttää sanaa "nyt", kun empiiriset aineistot koskevat vuotta 1994. Itse asiassa Raimo Blomin toimittaman "Mikä Suomessa muuttui?" -kirjan luvuissa suhde vuonna 1994 kerättyihin aineistoihin vaihtelee, joissakin 1994 on "nyt", toisissa lama. Monessa yhteydessä jää harmittelemaan sitä, ettei tutkijoilla ole uudempiä aineistoja tai etteivät he vertaavat tuloksiaan myöhempiin tilastoaineistoihin tai pohdi vuoden 1994 erityisyyttä.

Kirjassa on yhdeksän lukua, kuusi kirjoittajaa, vähintään kaksi isoa teoriaa ja pienempiä lukuisia joukko. Kirjassa tarkastellaan luokkarakennetta, uusjakoa (ei-aktiivien ryhmien kasvua ja elinoloja sekä köyhyyttä), tietoyhteiskuntaa, työn muutosta, luokkaperheitä, perheiden pärjäämistä laman aikana, henkistä ilmapiiriä (arvo- ja asenneilmastojen luokkakuvaa) ja lopuksi nämä kootaan yhteen 1990-luvun diagnoosiksi. Paikoin tehdään vertailuja projektin vuoden 1988 aineistoon. Pitempikin perspektiivi hankkeella on: se on jatkoa vuonna 1984 julkaistulle teokselle "Suomalaiset luokkakuvassa".

Ilmeisesti ryhmä ei osannut päättää, pitäisikö 1990-luvun Suomea lähestyä entisen (uusmarxilaisen luokkateorian) vai uuden teorian (tietoyhteiskunta) avulla, joten kirjaan on pakattu molemmat, eristetty tosin eri lukuihin, niin etteivät ne joudu kommunikoimaan ja ottamaan mittaa toisistaan. Yh-

teenvedossa kahden teorian suhde ratkaistaan niin, että sanotaan luokkarakenteen olevan se raami, jossa tietoyhteiskunnan tulo tapahtuu. Moniaineksisuutta puolustetaan myös siten, että kirja suuntautuu "yhden asian" teorioita vastaan.

Mutta lukija ei voi vältyä ajattelemasta, että paitsi "eritasoisuudesta" ja "kokonaisvaltaisuudesta" kysymys on myös koordinaation puutteesta, kun sosiaalisia rakenteita kuvataan niin sekalaisin tavoin: Wrightin luokkateorian eri-ikäisin versioin, informaatioasemin, niiden samojen tilastollisten sosioekonomisten kategorioiden avulla, joihin toisaalla kohdistetaan kriittisiä huomioita, sekä aktiivisuusasemin. Epäaktiivien asemaa määrittää suhde hyvinvointivaltion etuuksiin, ja se esitetään ikään kuin luokkarakenteen kanssa rinnakkaisena rakenteena. Väitän, että se on liittynyt rakenne, sillä meilläkin toimeentuloturva (vähimmäisturva lukuun ottamatta) ansaitaan tuotannollisissa asemissa.

Eric Olin Wrightin luokkateorian ja sen operationalisoinnin esittely on tehty mahdollisimman niukasti; pitää olla ennestään kärryillä ollakseen kärryillä. Lisäksi luvuissa 2 (Katosivatko luokat?) ja 5 (Hyvää työtä kaikille vai samaa vanhaa rutiinia?) on luvottoman paljon huolimattomuutta. Kuviot ja tekstit eivät täsmää tai taulukoiden selitykset ovat puutteelliset, niin että yhtätoinenkaan lukija ei aina

ole varma tuloksesta. Epäjohdonmukaisuus lisääntyy, kun tekstiin ykskaks myöhemmin ilmestyvät vaikkapa keski-luokka, jota ei wrightiläisessä mallissa ole, tai "puoliautonominen työlläinen", jota taas luokkarakenteen esittelyn yhteydessä ei käytetä. Tietoyhteiskunnan analyysin yhteydessä "tietotyölläinen" otetaan käyttöön ilman sen kummempia esittelyjä: onneksi taulukon 4.1. alaviitteestä löytyy operationalisointi, niin että lukija voi suunnilleen hahmottaa, kenestä on kysymys.

"Suomi on luokkayhteiskunta", tutkijat väittävät. Ei epäilystäkään, jos luokat ovat tuotannossa muodostuvia asemia, joihin liittyy eriytynyttä valtaa, auktoriteettia, koulutusta, tuloja, työautonomiaa. Sanoisinpa utopistiksi jokaista, joka kuvittelee jonkin tässä mielessä "ei-luokkayhteiskunnan" olevan edes tulossa.

Mutta jos otettaisiin Wright vakavasti ja väitettäisiin, että yhteiskunta jäsenyyriostosuhteen, kahden toisiaan vastaan kamppailevan luokan ja niiden väliin sijoittuvien ristiriitaisen luokka-asemien mukaan, niin siitä syntyisi enemmän debattia, jopa tämän kirjan eri lukujen välillä. Mutta Harri Melin sivuuttaa tämän häveliäästi ja jättää luokkarakenteelle itsestään selvän roolin. Ja Blom vielä yhteenvedossa nimeäkin otteen "weberiläiseksi", elämänmahdollisuuksien eriytymistä koskevaksi. Vaikea kysymys pääoman kasautumisprosessin (nykypuheiden mukaan pääroolissa globaali jous-

tava virtuaalinen kärsimätön finanssipääoma) ja luokkateorian välisestä suhteesta jätetään vaille viittaustakaan.

Kun eri lähestymistapojen väliset debaattit jätetään käymättä, niin ei tarvitse ottaa myöskään kantaa siihen monien tietoyhteiskuntateorioiden teesiin, että omistaminen strategisena resurssina korvautuu tiedolla ja pääsyillä informaatioon. Elämänmahdollisuuksien kannalta informaatioasema osoittautuu tärkeäksi jaoksi, ehkä selkeämmäksi kuin luokka-asema. Ainakin pikkuporvariston taloudellis-sosiaalinen asema on niin heterogeeninen (hyväosaisista työnantajista elämisen rajoilla sinnitteleviin itsensä työllistäjiin, kuvittelisiin), että sellaisen luokan mielekkyyttä voi epäillä. Sen sijaan koulutuksella ja informaatio-asemalla on niin suuri rakenteistava, jopa polarisoiva, rooli, että kirjan keskeisen teesin (Suomi on luokkayhteiskunta!) voisi yhtä hyvin esittää seuraavasti: Suomi on koulutusyhteiskunta!

Luokkatutkimukseen kohdistuva kritiikki noteerataan. Arvostelijoiden mukaan kun luokkatutkijat laativat mallejaan kaukana ihmisten sosiaalisesta todellisuudesta ja pakottavat ihmisiä "rakenteisiin, joista nämä eivät tunnista itseään". Tutkijat korostavat sitä, että luokkarakenteista tuleekin edetä luokkatilanteisiin, tietoisuuteen, järjestäytymiseen ja yhteiskunnallisiin voimiin. Vaikka kirja kokonaisuudessaan tuottaa palasia juuri tähän analyysiin, niin systemaattisesti tuota "etenemistä" ei tehdä. Se tulee todistettua, että toimihenkilöt erilaistuvat ja akateemiset ovat edelleen oma ryhmänsä, mutta kuva vä-

hemmän tutuista luokka-ryhmistä (pikkuporvaristo, työnantajat, yrittäjät, johtajat, työnjohto, asiantuntijat) jätetään valjuksi.

Tosin henkisen ilmapiirin tarkastelu tuottaa aika jännittävän havainnon johtajien ja työnjohdon paikasta korrespondenssimatriisissa. Hyväosaiset (suurituloiset, johtajat, työnjohto) ja nuoret opiskelijat jäävät ikään kuin henkisen jännitteen valtavirran ulkopuolelle vastakkaisiin nurkkiin. Mietin, siirryinkö niin suoraan opiskelijasta hyväosaiseksi, että minun on mahdollon tuntea niitä epäluottamuksen, uhkien, anomian tai moralisoinnin tunteita, joita väestön enemmistö jossain muodossa tuntee: toisilla osoite painottuu eliitteihin ja järjestelmään, toisilla punmeihin, mutta jokin jäytää. Miksi minun pitää tuntea myötätuntoa niin poliittisia eliittejä kuin työttömiä ja köyhiä kohtaan?

Moralisoivien sosiaaliturvasenteiden ("huonot elämäntavat ja juoppous/oman yrittämisen puute köyhyyden syynä") yleisyys yllättää. Yllättää myös se, miten harvat uskovat saavansa apua "viranomaisilta" taloudellisissa ongelmissa. Suurissakin taloudellisissa vaikeuksissa luotetaan enemmän omiin vanhempiin ja lapsiin (24 %) kuin viranomaisiin (18 %). Viranomainen ei olekaan ihmisten ainoa eikä oikein mikään ominainen, sillä suurin osa ajattelee, ettei saisi apua mistään.

Kirjassa rakennetaan kahta ensi kuulemalta ristiriitaista teesiä, yhtä laman tai tietoistumisen aikaansaamasta polarisaatiosta, toista talouslaman subjektiivisia kokemuksia yhdenäistävästä merkityksestä.

Vaikka "(t)oisia lama on hiipaissut, toiset se on temmannut syövereihinsä", niin silti "(t)alouseläminen on jaettava kokemusta" ja kokemus taloudellisen aseman heikkenemisestä (siis v. 1994) oli yleinen: 57 % vastaajista sanoo näin (v. 1988 13 %). Yksinhuoltajien tilanteen heikkeneminen on yksi selvimpiä tuloksia.

Vaikka kvantitatiivinen aineisto tuo esiin työttömyyden ja sosiaaliturvan kaventamisen aiheuttamien toimeentulohuolien yleisyyden, niin laadullinen aineisto eli kirjaan valittu haastattelupuhe tuo korostetusti esille sellaista, mitä sanoisin tyyneydeksi. Eriikka Oinonen sanoo, että haastatelluaineisto ei tuo esiin sellaista dramatiikkaa kuin kvantitatiivinen aineisto. Minusta draamaattista on se tyyneys, jolla ihmiset haastattelussa puhuvat taloudellisesta tiukkuudesta ja vastoinkäymisistä.

Allekirjoitan mielelläni väitteen, että "(on) vaikea todentaa, miten paljon lama on todella vaikuttanut perheiden elämään". Sen sijaan perheen merkitys näyttää korostuneen. Perhe ei ainakaan siinä mielessä ole "lamautunut", päinvastoin "nykyihmisillä näyttäisi olevan suuri tarve ja halu kuulua yhteisöön, joka luo ja jakaa yhteistä historiaa ja kokemuksia".

Empiirinen kuva työelämän postfordistisesta murroksesta on epäselvä. Vuosina 1988-94 on tapahtunut erisuuntaisia muutoksia, positiivisia ja negatiivisia. Vaikka yksiselitteisin muutos tämänkin tutkimuksen valossa on kiireen ja työpaineiden lisääntyminen, niin silti seuraava johtopäätös tuntuu uhrausromanttiselta ja ristiriitaiselta. "Matti Kortteisen

'kusettamisen strategiat' ovat avoimna vain vahvassa työmarkkina-asemassa oleville ammattilaisille, muille strategiaksi tarjoutuu itsensä täydellinen uhraaminen" (s. 121). Eivätkö nämä vahvassa asemassa olevat tietoyöläiset ole niitä, jotka ainakin työaikoina mitattuna itseään eniten "uhraavat"?

Hyväosaisten asema kun ei ole pelkkää ruusuilla tanssimista sekään, sillä "työntekijäryhmistä eniten muutoksia ovat kokeneet managerit, heidän työtahtinsa on kasvanut selvästi enemmän kuin muilla ryhmillä ja joiltain osin heidän päätösvaltansakin on kaventunut". Olisikohan tällä jotain tekemistä pääoman uuden akkumulaatiotavan kanssa, vaikka kirjoittajien mielestä globalisaatio onkin vain retorista globalismia.

Yksi julkisuuteenkin pääsyt päätulos on, että meillä löytyvät selkeästi vasemmistolainen ja oikeistolainen mielipideilmasto ja että SDP:n ja kookoomuksen kannattajien näkemykset eroavat juuri sillä tavalla, kuin niiden odotetaan vasemmisto-oikeisto-ulottuvuudella eroavan, ja että tämä on ristiriidassa konsensuaalisen hallituspolitiikan kanssa.

Kirja päättyy välttämättömyysretoriikan kritiikkiin, vaatimuksiin uudesta työmarkkinajärjestyksestä (à la Asko Suikkanen), "työelämän uudentyypisistä remontista" sekä "tarvittavien koko elä-

mänkaaren tukimuotojen" luomisesta. Sosiaalipoliitikon silmin nämä vain ovat toivoton abstrakteja teesejä. Toivoa uudentyypiselle yhteiskuntapolitiikalle kirjoittajien mielestä on, sillä meiltä löytyy sekä yhteiskuntakehityksen arvostelua että alhaista poliittista luottamusta.

No jaa, enpä panisi paljon muutostoivoa siihen mielipideilmastoon, joka tutkimuksesta välittyy. Millaisia uusia yhteiskuntapolitiittisia avauksia kasvaa yhdistetystä herra- ja pummivihasta? Tuore esimerkki on tupon kaatuminen optiosuuttumukseen. Siinä määrin olen välttämättömyysretoriikan ja ekonomistien vakuuttelut sisäistänyt, että kuvittelisin matalien palkankorotusten tupon olleen paras vaihtoehto työllisyydelle, julkisille palveluille ja sosiaaliturvalle. Sen sijaan se yhteiskuntakriittisyys, joka sosiaalidemokraattisessa työväenluokassa elää, ei hyväksynyt tai läpäissyt esimerkiksi työn jakamisen ajatusta.

Hyvin suojattuna hyväosaisten en oikein tiedä, kokisinko enemmän uhkaa vai uteliaisuutta sitä näkymää kohtaan, että EU:n vastainen rintama, SKP ja KTP ottaisivat hallitusvallan ja alkaisivat kirjoittaa välttämättömyysopin tilalle uutta "perustuslakia" (vrt. s. 232):

1. Suomi ei ole riippuvainen maailmantaloudesta.

2. Suomi pitää irrottaa EU:sta ja EMU:sta.

3. Taloudellisia tosiasioita tai pakkoja ei ole olemassa.

4. Hallitus kuuntelee kansalaisten eikä markkinavoimien ääntä.

Samalla tietysti katson kiinnostuneena erityisesti sitä markkinavoimien, kapitalistien ja työnantajien näkemysten vastaista yhteiskuntakoetta, jota Ranskassa parhaillaan toimeenpannaan (35-tuntista työviikkoa). Edellisen kerranhan sosialistinen hallitus päätti 35-tuntiseen työviikkoon siirtymisestä jo vuonna 1981 (vuoteen 1985 mennessä). Silloin ohjelma karahti kiville; ehkä hallituksella on nyt parempi arsenaali keinoja. Lailla kun työaika ei voi enää asettaa.

Lopuksi, hyvät ystävät, sivujen 88 ja 89 kuvat eivät kerro ammattitaidon ja tulojen polarisaatiosta vaan teollisuuden maailmanlaajuisesta rakennemuutoksesta kohti korkeampaa teknologiaa sekä ammattitaitoisempaa ja paremmin palkattua työvoimaa. Ne kai ovat eri asioita?

RAIJA JULKUNEN

RAIMO BLOM (TOIM.)
MIKÄ SUOMESSA
MUUTTUI?
SOSIOLOGINEN KUVA
1990-LUVUSTA
HELSINKI: HANKI JA JÄÄ
[GAUDEAMUS], 1999
262 s.